

A magyar dalmű másfél évszázada

Irta Sebestyén Ede

Május hatodikán volt százötven esztendeje, hogy Kelemen László pesti magyar színtársulata prózai előadásainak harmadik évében az első daljátékot bemutatta. Az anyagilag elég jól megalapozott német színházak mellett igen nehéz küzdelmet kellett a magyarnak megvívnia, mert a pesti és budai közönség nem fogadta elég barátságosan a magyar művelődés színpadi uttörőit; a hatóságok is inkább a németeknek kedveztek s hogy a megpróbáltatás még nagyobb legyen, a magyar társulatot állandó belső harcok és ármánykodások is gyengítették.

A magyar színháznak 1793. elején öt női és tizenegy férfi tagja volt; a németnek tizenhárom női és huszonegy férfi. Mind a színpadi személyzet tagjai.

A magyar társulat művésznői és művészei ezek voltak: Moór Anna, fizetése 30 forint. Liptay Mária, 26 forint. Thermetzky Franciska szintén 26 forintot kapott. Török Magdolna huszat, Kelemen Erzsébet tizenötöt. A férfi-tagok között Sehy Ferenc kapta a legnagyobb havi fizetést: 28 forintot. Várady Mihály, Láng János, Varsányi Ferenc, Rózsa Márton és maga Kelemen László is csak 24—24 forintot. Öt segédszínészből négyen 20 forintért, az ötödik tizenötért szolgáltak a nemzeti ügyet.

A színház karmestere, Lavotta János, 15 forintért dolgozott, de a hajfodorító 16 forintot, sőt a sugó huszat kapott. Tíz muzsikusként havi fizetése hat-hat forint volt, a szolgálé ennek a kétszerese.

A színház havi kiadásainak összege a helyiség bérével együtt 814 forint és 24 krajcárt tett ki, ebben az a 36 forint is benne van, amit a szappanos kapott a világitásért, vagyis gyertyákért.

Nem lehetett könnyű feladat a magyar színháznak ilyen nagy összeg előteremtése, de nem is birta sokáig.

*

A magyar színház első dalműve, mint ismeretes, a „Prinz Schnudi und Prinzessin Evakathl“ című „szomorú vígopera“ volt, amelynek zenéjét Chudy József, a színház állandó karmestere írta, szövegét pedig Szerelmehegyi András, a színház tenoristája, korrepetitora és operai játékmeistere fordította magyarra. Chudy valószínűen Pozsonyban, de mindenesetre Magyarországon született. Tehát a Prinz Schnudiból lett Pikkó herceg és Jutka Perzsi, feltétlenül elfogadható magyar dalműnek, még pedig az elsőnek, sokkal inkább, mint a Béla futása, amelynek elsőségét sikerült belevinni a köztudatba. Voltaképpen Ruzicska József sem volt magyar, de még a szövegíró Kotzebue sem. Azonkívül, mint itt látni fogjuk, elég szépszámu eredeti dalmű előzte meg, tehát elsőnek sem mondhatjuk Ruzicskát.

Chudyt tehát elsőnek minden körülmények között el kell fogadnunk, de nem utasíthatjuk el azért sem, mert magyar földön született ugyan, ha nem is magyarnak. Itt élt, itt dolgozott, itt adták elő a daljátékait, mi kell még több? Vannak analógiák is. A pozsonyi születésű Kusser Zsigmond átplánlódott a XVII. században Németországba és egyik uttörője lett a német dalműnek. Soba németiségét nem kifogásolják azért, mert nem Németországban született. Vannak más példák is: az első lengyel operát Kamiński Mátyás írta, aki Sopronban született, az első cseh operát Rösler József, aki Selmebányán. És nem tagadta ki egyiket sem az a nép, amelyet az első nemzeti dalművel megajándékoztak.

*

A következő dalmű-ujdonságnak a zenéje igazi magyar szerző műve. Szerelmehegyi András írta, aki

Kecskeméten született bécsi eredetű családban. Munkájának címe: „A lantosok, vagy — is: a víg Nyomorúság“. Német szövegre készült, amelyet a zeneszerző fordított magyarra. December 18-án adták először, szintén 1793-ban.

Szerelmehegyi rendkívül élénk szellemű és sokoldalú ember volt, de legnagyobb ambícióval zeneszerzői munkáját végezte. Második énekes játékát 1795-ben adták elő, ennek szövegét is, zenéjét is ő írta. Címe ez volt: *Tziane, vagyis: a Szerelme játéka*. A következő esztendőben már balettel bővített dalművét adták elő *Az igazság temploma* címmel.

Pesten született daljáték *Tucsek Vince Lanassü* című munkája is, amelyet előbb csak németül adtak elő Pesten, de a magyar társulat is felvette műsorába, amikor Kazinczy Ferenc lefordította a szövegét. Első bemutatója 1799-ben volt.

Szorgalmas daljátékszerző volt Pacha Gáspár, a magyar színház karmestere is. Első művét 1800-ban játszották. *Inkle és Járkó, avagy az Arany Idő volt a címe*. Németből fordított szövegre készült, amelyet Kótsi-Patkó János fordította le. Cselekménye részben a sivatagban, részben pedig tengerparton játszódik.

Magyar dalmű volt Ernyi Mihálynak „A Tündér Alma“ című „hábonás énekes-játéka“ is, amelynek szövegét szintén Ernyi írta. Ez a darab is exotikus környezetben játszódik. Szereplői: Nádír török herceg, Nádine, a menyasszonya, Asztremond tündér, azután rabszolgák és rabláányok, szerecsenek és vadászok. A bemutató éve 1803 volt.

Zrinyi Miklós a főalakja a „Magyar hőrszok Sziget Várában“ c. dalműnek, amelynek németből fordított szövegét Lavotta János zenéjéhez alkalmazták. Lavotta a színpad szerint ezt a zenét „egy nagy Erdemü Hazafi“ tiszteletére írta. Zrinyi Miklósnak a felesége és György nevű fia, Frangepán Katalin és Musztafa török fővezér is szerepelnek a dalműben, amelyet 1808-ban mutattak be.

A következő év magyar ujdonsága tündéri játék volt. A színpad így jelentette be: „Aurora, vagyis: a Pokol tsudája.“ Enekek elegyített nagy Tünelmészes Játék, négy Felvonásban... A Muzsikáját készítette Pacha Gáspár Ur, a M. Nemzeti Játéksz. Társaságnak Muzsika Directora. Alfonso palermói vicekirály a főalakja, vannak még gardafisztek, szerecsenek, utonállók, van Lélek és Sátán is.

Még ugyanebben az évben színre került Pacha Gáspárnak újabb műve: „A Magyaroknak hűsége és Nemzeti Lelke“. Énekes játék 2 felvonásban, mely a Budai és Pesti Theátrumban előadott. Sorzobester urnak verseiből szabadon fordította Versegly Ferenc. Személyei: Magyar Országának Gyénusza. A Hűség. Mars. Apollo. Egy Vitéz. Egy Leányzó. Magyar Vitézkar. Magyar Leánykar. A játék helye: Rákos mezeje. Ez a daljáték hódolat volt Ferenc király és Lujza királyné menyegzője alkalmából a felséges párnak.

Pacha Gáspár műve volt az 1810-ben bemutatott *Az első hajós* című énekesjáték is, amelyben Dériné sokszor szerepelt. Ennek a szövegét Vida László írta, a színpad szerint „V. L. Assesor U, ezen intézetnek mostani kormányzója“ s ápolgatója. — Ebből az esztendőből való a *Perseus és Andromeda* című melódrama is, amelynek szövegét állítólag Kempelen Farkas írta, zenéjét pedig Zimmermann Antal, Batthyány herceg karmestere és a pozsonyi székesegyház orgonistája. Andromeda szerepét is többször játszotta Dériné.

Víg énekes játék volt *Viszkots Jankó, a lipstovai vőlegény*, a német színház karmesterének, *Tucsek Vincének* a munkája, amelyet 1812-ben adtak elő első ízben. Ezt a szerző határozottan vígoperának jelezte. Ebben Dériné együttjátszott a férjével. Déri huszárhadnagy volt, Dériné pedig Hideglósi nevű orvos szobalánya.

Ugyancsak 1812-ben került színre

a *Cserny György, vagy Belgrád bevétel a Servánok által* című nagy vitézi játék énekekkel. Eredetileg a Játékszinre készítette Balogh István színjászó. A Muzsikáját készítette Rothkrepf Gábor tanuló ifjú — a későbbi Mátray Gábor. Dériné ebben Damján közember Zsuzsica nevű kedvesének szerepét játszotta. A címszereplő Cserny György, a színpad szerint Szerviának Goszpodárja. Még egy nagyobb női szerep van ebben a darabban: „Angelia, a szerviai bassa leánya“. Rothkrepf Gábor tizenötévesztendős volt, amikor ezt a művet előadták.

Még egy új énekes darab került a Pesten vendégeskedő színtársulat műsorára: *A tűz okádó sárkány* — Pacha Gáspár tündéres énekes-játéka. Ebben nemcsak a Déri-házaspár volt együtt, hanem Dériné huga, Kilányi igazgató felesége is.

A kis Rothkrepf fiú 1813-ban újabb, az előbbinél nagyobb terjedelmű darabban lépett a közönség elé. Címe ez volt: *Jelítza és Őrs, vagy a Tündér almák* — új tünelmészes víg játék magyar és rác énekekkel 3 felvonásban. Az egyik főalak, Őrs: vándorló herceg, a másik, Jelítza, a mátkája. Szerepel még Bizarendek, a hatalmas varázsló, több tündér és számos szerecsen. Jelítza Dériné szerepe volt.

A bemutató előadás színlapján a következő bejelentés olvasható:

„Ezen Játéknak Tündéres Jelenéssel is az ahhoz alkalmaztatott Énekek, nem különbben a Játék vége felé előforduló Tüzi-Játékszka egy kellemetes Estvét ígérhet a Nagy Erdemü Közönségnek, melynek hogy mindenképpen meg felelhessünk, fáradozásunkat nem sajnálatlunk. Biztat a jó Reménység, hogy a N. É. Közönség kegyessen fogadgya.“

A kismartoni születésű Weigl Józsefnek volt egy kedves operája: *„Die Schweizer Familie“*. Nagyon népszerű volt magyarul is. Kétféle címmel adták: *„A Svájtzer Familia“* és *„A helvétziai háznép“*. Dériné egyik legkedvesebb operája volt. Emlékirataiban többször is említi. Bemutató előadása 1819-ben volt.

Most következett az elsőnek hirdelt magyar opera, a „Béla futása“, amelynek Kolozsvárott volt a bemutató előadása 1822-ben, karácsony napján. Pestre csak négy évvel utóbb, 1826-ban került el és nagyon fetszett. A május 11-én tartott előadásról ezt írta a „Hazai és Külföldi Tudósítások“ című lap:

„Pesten e folyó hónap 11-én a Borsod Vármegyei Magyar Játéksz. Társaság a Városi nagy theátrumban elő adta *Béla futását*, mint Énekes Játékot. A Pesti nagy Publikum megmutatta, mely készséggel veszen részt a Nemzeti tsinosodásnak ezen jeles ágában, és megnyire tudja betsülni a Nemzeiséget, mert, ami különben nagy ritkaság, ama tájos Játékszinnek minden osztályai meg voltak rakva nézőkkel annyira, hogy ebből méltán lehetne reményleni: hogy Pesten tsak ugyan idővel is a Nemzeti Játékszinnek sok kedvelői és Pártfogói lennének.“

Ruzitska József másik történelmi dalműve: *„Kemény Simon, vagy Dicsőség a Hazáért meghalni“* — szintén 1822-ből való, ezt is Kolozsvárt adták először.

Most hosszabb meddő korszak következett magyar dalmű-ujdonságok nélkül, de a régiéek között néhány forgalomban maradt és országsszerte színre került.

Egy magyarra, vagy legalábbis magyarossá lett osztrák származású tenorista, Roser Ferenc volt a legközelebbi dalmű zeneszerzője. Darabjának címe: *Zsigmond király álma, vagy: a siklósi leányok*. Ezt 1833-ban mutatták be Budán. Főbb szerepeit *Laborfalvy Róza, Kántorné, a Bartha házaspár és Fancsy Lajos* játszotta. Az ötfelvonásos hősi játékban szép kardiok vannak és — mint a színpad mondta — a következő *ábrázolatok*: Pannónia. Corvinus Mátyás. Zrinyi halála. Budavár megvétele. Mária Terezia. A záró tabló: Hunnia öröme.

A Szapáry Péterről szóló opera, amelynek szövege Birch-Pfeiffer

Sarolta német írónőnek abban az időben nagyon népszerű regényéből készült, *Schindelmeisser Lajosnak*, a Nemzeti Színház későbbi karmesterének munkája. Teljes címe ez volt: *Szapáry Péter, vagy: Budavár visszavétele a törököktől az 1686. esztendőben*. A színpad jelzi, hogy „a játékot Buda ostromát képző ábrázolat fogja díszíteni“. Első ízben 1833-ban adták elő.

A következő esztendő első magyar ujdonsága *Szerdahelyi Józsefnek*, a Nemzeti Színház későbbi kitűnő énekesének zenés vígjátéka volt. Szövege Lebrun francia író munkájából készült. Női főszerepét előbb Dériné játszotta, később Laborfalvy Róza.

Az év második magyar ujdonságában a *Bánk bán* szereplőivel találkozunk. Zenéje pesti karmestermuzsika, *Hessmann Ferdinánd* műve, szövege Pichler Bence báró munkája, de esetleg ez is Birch-Pfeiffer Sarolta egyik regényéből készült.

Címe: *Villi tánc, vagy: Az arnyék jegyesek*. Előjáték is van hozzá, ennek *A palesztinai ut* a címe. Személyei: II. Endre, Gertrudis, Bánk bán, Melinda, Béla királyi herceg, Ottó meráni herceg, Mihál bán és Emelka, Bánk bán huga. A lapok röviden végeztek a darabban. A Honművész átétele ez volt: „A mérsékelt számú közönségben kedvező hatást nem szerzett.“ Többé nem is adták elő.

A harmadik ujdonság 1834-ben Roser Ferencnek *Waldburg éjje, vagy: A búbajos tulipán* című négyfelvonásos melódramája volt. Ennek a szövegét is Birch-Pfeiffer Sarolta regényéből vették. Kikünnő szereposztással mutatták be: *Váncsy Lajos, Megyeri Károly, Kántorné, Lendvayné* játszottak benne. Mégsem maradt műsoron.

Negyedik ujdonság, szintén Roser műve, nagy látványos melódrama volt.

Címe: *Jelva, az orosz árva, vagy: a szmolenszki nagy égés*. Dériné fordította németből, de az eredeti francia volt: Scribe műve. Az első felvonás Napoleon 1812. évi hadjáratában játszódik le, Szmolenszk leégése idején.

Az utolsó ujdonság 1834-ben magyar történelmi tárgyú opera volt: *Mátyás királyvá választása*. Szövege Szentjóni Szabó László színművéből készült. Zenéjét *Heinisch József* karmester írta, *Arnold Györggyel*. Ez nagyon tetszett, végre egy siker!

A Honművészet ezt írta a bemutató után:

„A nagy orchestrumra írt muzsika, s több nehéz darabok, melyekre csak gyakorlott énekeseket mertünk volna állítani, ama kardiok, melyekre 30—40 ember kívánatnék, meglepő helyességgel sikerültek a csekély tehetséghez képest. Újabb bizonyosságul szolgált ez nekünk, hogy célarányos intézet mellett a dalszínészetben honosink mily könnyen és sikeresen haladhatnak elő.“

Roser Ferenc 1835-ben sem maradt adósa a színháznak ujdonsággal. Ezúttal *Az ashorni bányaöböl* című melódramáját adták elő, amelynek szövegét *Szerdahelyi József* fordította magyarra. Nem volt jelentékeny mű.

Az utolsó eredeti magyar dalmű a Nemzeti Színház meggyitása előtt a *Kemény Simon* volt, Kisfaludy Károly műve. *Arnold Györggy* zenéjével. Ezt 1835-ben mutatták be.

*

A magyar dalműtermés ennek a műfajnak hazai gyermekkorában mennyiségi dolgában valóban kielégítő volt, csak a minőséggel volt baj. De ezen nem csodálkozhatunk, ha megvondoljuk hogy abból a korból, amelyben az olasz, a francia és német dalmű élte gyermekkorát, szintén alig maradtak életképes teljes művek, csak értékes töredékek. Ilyenféle értékes töredékek a mi opera-szengéinkben is találhatók. Fajdalom, ezek nem törődik senki, ezek csak szellemi értékek... És mégis: ezekből nőtt ki a magyar dalműirodalom két későbbi korszakának, a Nemzeti Színházi és operaházi korszaknak az eredménye.

Erről legközelebb szólunk.